



Aneta Lipczyńska

Społeczna Akademia Nauk w Łodzi, Wydział Zamiejscowy w Tarnobrzegu
Urząd Miejski w Sandomierzu
E-mail: anetawalduslipczynscy@wp.pl

Znaczenie organizacji i funkcjonowania działalności jednostek samorządu terytorialnego / *Significance of organization and functioning of local government units*

Abstract

The article presents the activity of local self-government units in Poland. The purpose of this article is to present the functioning of territorial self-government units, which is based on a three-tiered division and which consists of a municipality, a county and a province. Each local government unit fulfills important roles, and its scope of action is very extensive and varied. Units of local self-government have statutory own tasks and orders that they must fulfill and from which they have to settle. Their main aim is to meet the needs and expectations of local and regional communities.

Keywords: local government, community, county, voivodeship earnings, expenses.

1. WPROWADZENIE

Przedmiotem artykułu jest ukazanie działalności jednostek samorządu terytorialnego w Polsce. Celem niniejszego artykułu jest ukazanie funkcjonowania jednostek samorządu terytorialnego, który opiera się na trójszczeblowym podziale i który składa się z gminy, powiatu i województwa. Każda jednostka samorządu terytorialnego spełnia ważne określone role, a jej zakres działania jest bardzo obszerny oraz zróżnicowany. Jednostki samorządu terytorialnego mają określone ustawowo zadania własne i zlecone, które muszą realizować i z których muszą się rozliczać. Głównym celem ich działania jest zaspokajanie potrzeb oraz oczekiwań społeczności lokalnych i regionalnych.

2. UWARUNKOWANIA FUNKCJONOWANIA DZIAŁALNOŚCI SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Samorząd terytorialny to główna forma organizacji lokalnego życia publicznego. Samorząd ten bierze udział w sprawowaniu władzy publicznej, będąc w znacznym stopniu niezależnym od państwa. Zadania publiczne samorząd wy-

konuje we własnym imieniu oraz na własną odpowiedzialność. Niezależność każdej z jednostek samorządu terytorialnego podlega ochronie sądowej (Brzeziński 2010; 163).

W aktualnym stanie prawnym, jednostkami które wykonują zadania z zakresu administracji publicznej są województwa, powiaty oraz gminy. Na owych trzech poziomach podziału terytorialnego kraju realizowane są zadania z zakresu administracji publicznej. W przepisach prawa definicja samorządu terytorialnego została określona w Europejskiej Karcie Samorządu Terytorialnego, która jest aktem prawnym prawa międzynarodowego. Według niej samorząd terytorialny to organ, który oznacza zdolność i prawo społeczności lokalnych do zarządzania i kierowania zasadniczą częścią spraw publicznych na własną odpowiedzialność oraz w interesie mieszkańców (Jędrzejewski 2007; 15).

Najważniejszym wyznacznikiem ustrojowych fundamentów polskiego modelu samorządności lokalnej jest ustawa zasadnicza - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku. Sankcjonuje ona zasadę, że samorząd ma uczestniczyć w sprawowaniu władzy publicznej, poprzez wykonywanie, na własną odpowiedzialność oraz we własnym imieniu zadań publicznych (Chmaj 2012;98). Jak donosi preambuła do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, prawa Państwa Polskiego mają gwarantować (Jasiuk 2011; 23):

- zasadę solidarności pomiędzy ludźmi,
- zasadę pomocniczości, która umacnia uprawnienia obywateli oraz ich wspólnot,
- poszanowanie sprawiedliwości i wolności,
- sprawność i rzetelność instytucji publicznych,
- dialog publiczny i współdziałanie władzy.

W tymże fragmencie Konstytucja stanowi, iż w Polsce ogół mieszkańców w poszczególnych jednostkach zasadniczego podziału terytorialnego, stanowi wspólnotę samorządową, zaś samorządy terytorialne uczestniczą w sprawowaniu władz publicznych. Jak głosi również art. 164 Konstytucji RP, podstawową jednostką samorządu terytorialnego jest gmina(gwarantować (Jasiuk 2011; 23).

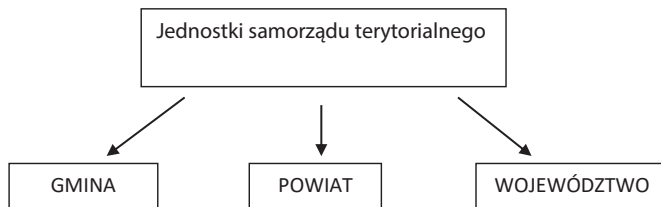
Poza wyżej wspomnianymi, regulacje działalności samorządów terytorialnych zawierają także inne przepisy prawa. Do najważniejszych należą (Jędrzejewski 2007; 15):

- ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2016 r., poz. 446),
- ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (tekst jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 1445),
- ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r., o samorządzie województwa, (Dz.U. z 2016 r., poz. 486),
- ustawa z dnia 20 grudnia 1996 r. o gospodarce komunalnej, (Dz.U. z 2011 r., Nr 45, poz. 236).

Główną jednostką samorządu terytorialnego jest gmina, a od 1999 roku oprócz gmin powstały także powiaty, które są wspólnotami samorządowymi, jak również województwa, które dzięki doskonałej reformie także uzyskały status jednostki samorządu terytorialnego (Brzeziński 2010; 163).

Trójszczeblowy model terytorialny jednostek samorządowych przedstawiony został poniżej na rysunku poniżej.

Rysunek 1. Model terytorialny jednostek samorządowych.



Źródło: Opracowanie własne.

Samorząd terytorialny zobowiązany jest do tworzenia rozwoju społecznego przez zorganizowanie należytych warunków życia społecznościom samorządowym w związku ze wzrostem liczby ludności, rozwojem organizacyjnym i zagrożeniami dotyczącymi środowiska naturalnego człowieka (Jastrzębska 2012; 25).

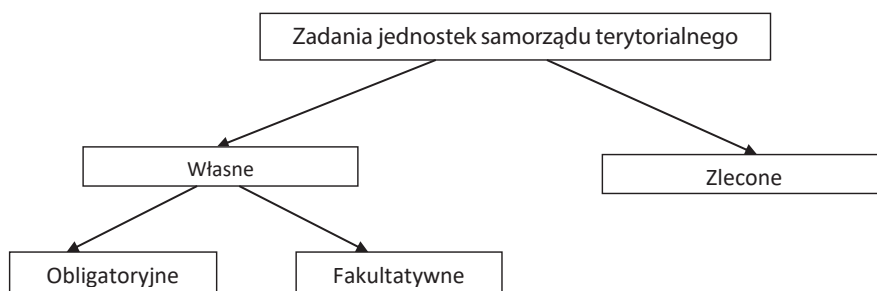
Również Konstytucja RP w art. 167, ust. 1 zapewnia jednostkom samorządu terytorialnego udział w dochodach publicznych odpowiednio do zadań, które im przypadają, a także stanowi, że zmiany w zakresie kompetencji oraz zadań jednostek samorządu terytorialnego występują wraz ze zmianami w podziale dochodów publicznych. Zgodnie z Konstytucją RP dochodami województwa, powiatu oraz gminy są dochody własne, subwencje ogólne oraz dotacje celowe z budżetu państwa (Czerski 2008; 211).

3. ZADANIA JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Zadania jednostek samorządu terytorialnego możemy podzielić wg kryteriów (Dolnicki 2016;31):

- kryterium przynależności do którego należą zadania własne, powierzone i zlecone,
- kryterium powszechności do którego należą zadania obligatoryjne i fakultatywne.

Na podstawie ustawy zasadniczej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej można wyodrębnić zadania jednostek: własne oraz zadania zlecone. Zadaniem własnym są zadania publiczne, które służą zaspokajaniu wspólnoty samorządowej. Zadania zlecone wynikają z uzasadnionych potrzeb funkcjonowania państwa (Dolnicki 2016; 278).

Rysunek 2. Podział zadań jednostek samorządu terytorialnego.

Źródło: Opracowanie własne

Zadania własne realizowane przez samorząd gminny można sklasyfikować na dwa typy: pierwszy z nich to zadania obligatoryjne zaś drugi typ to zadania własne fakultatywne. Zadania obligatoryjne są realizowane obowiązkowo i obejmują zadania, które ustawodawca twierdzi, że są niezwykle istotne i z tego względu zobowiązał gminy do obowiązku ich wykonywania, mimo iż sposób wypełnienia tego obowiązku zależy od uznania gminy. Finansowe są z własnych środków budżetowych, ale niektóre z nich mogą być finansowane przez rząd przykładowo przez subwencje ogólną czy też dotacje celowe na zadania własne. Zadania własne fakultatywne są to zadania wykonywane wtedy, kiedy samorząd gminny rozporządza finansami publicznymi, aby wykonywać zadania związane z zaspokajaniem potrzeb wspólnot lokalnych (Patrzalek 2004;109).

Tabela 1. Zakres zadań jednostek samorządu terytorialnego

Zakres zadań jednostki samorządu terytorialnego	Województwo	Powiat	Gmina
ochrona zdrowia	✓	✓	✓
lokalny transport zbiorowy	-	✓	✓
wodociągi i zaopatrzenie w wodę	✓	-	✓
gospodarka nieruchomościami	-	✓	✓
ochrona środowiska i przyrody	✓	✓	✓
drogi publiczne	✓	✓	✓
pomoc społeczna	✓	✓	✓
budownictwo mieszkaniowe	-	-	✓
edukacja publiczna	✓	✓	✓
Kultura	✓	✓	✓
kultura fizyczna i turystyka	-	✓	✓
Cmentarze	-	-	✓
porządek publiczny i bezpieczeństwo obywateli	✓	✓	✓
polityka prorodzinna	-	-	-
ochrona praw konsumenta	-	✓	-
geodezja i kartografia	-	✓	-

Zakres zadań jednostki samorządu terytorialnego	Województwo	Powiat	Gmina
przeciwdziałanie bezrobociu	✓	✓	-
ochrona przeciwpożarowa	-	✓	-
ochrona zabytków	✓	✓	-
zagospodarowanie przestrzenne	✓	-	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: B. Dolnicki, *Samorząd terytorialny*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 279-282.

Cechą zadań własnych jest to, iż samorządy wykonują je z własnych środków finansowych, jak również na własną odpowiedzialność (Żuk Miszczuk 2007; 39).

Zadania zlecone to zadania, które samorządy terytorialne wykonują po uprzednio zapewnionym im na ten cel środków finansowych. Ważną kwestią w zadaniach zleconych jest to, że jednostka samorządu terytorialnego nie może odmówić wykonania owych zadań z powodu niewystarczającej ilości środków finansowych lub też ich braku. Jednostki otrzymują na te cele środki finansowe z budżetu państwa w postaci dotacji celowych, w wysokości potrzebnej do wykonania tych zadań (Sołtyk 2016; 72).

Biorąc pod uwagę różnorodne spojrzenia w instytucje samorządowe, a mianowicie w budżet jednostki samorządu terytorialnego można ująć go w minimum trzech pojęciach (Dylewski, Filipiak, Gorzałczyńska-Koczkodaj 2006; 28):

- budżet występujący jako scentralizowany zasób finansowy jednostki samorządu terytorialnego,
- budżet jako akt prawny w formie uchwały organu jednostki samorządu terytorialnego wraz z jego zawartością,
- budżet jako narzędzie zarządzania finansami samorządowymi.

Budżet występujący jako scentralizowany zasób finansowy jednostki samorządu terytorialnego jest to plan finansowy, który obejmuje dochody i przychody, a także wydatki i rozchody. Jest to dość wąskie ujęcie, które ujmuje zdarzenia ujęte po stronie dochodów i wydatków budżetowych, a także przychodów i rozchodów budżetowych. W tym ujęciu najważniejszy element to planowany wynik ekonomiczny budżetu, który wskazuje na problem równowagi budżetowej oraz wynik finansowy budżetu charakteryzujący takie zjawiska, które związane są ze strumieniami finansowymi przychodów i rozchodów budżetowych (Dylewski, Filipiak, Gorzałczyńska-Koczkodaj 2006; 28).

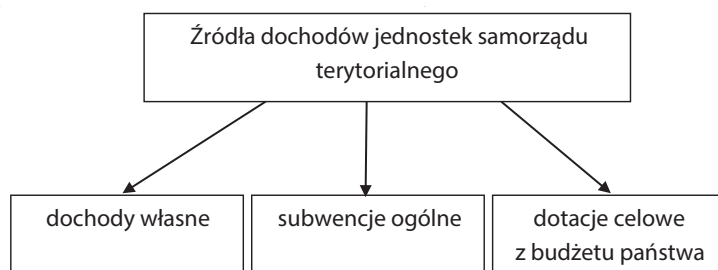
Budżet jako akt prawny jest zdecydowanie szerszym ujęciem, ponieważ zawiera szereg informacji oraz parametrów, które wykraczają poza wcześniej opisane jego wąskie ujęcie.

Budżet jako narzędzie zarządzania finansami, wiąże się przede wszystkim z gromadzeniem oraz wydatkowaniem środków publicznych, w sposób który zapewni maksymalny efekt nie tylko ekonomiczny, ale również społeczny (Owsiak 2002; 33).

4. DOCHODY JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Na źródła dochodów jednostek samorządu terytorialnego składają się: dochody własne z podatków i opłat lokalnych, subwencje oraz dotacje celowe pochodzące z budżetu państwa.

Rysunek 3. Źródła dochodów samorządu terytorialnego



Źródło: Opracowanie własne.

Jednostki samorządu terytorialnego zostały wyposażone również w dochody uzupełniające, czyli subwencje ogólne oraz dotacje celowe. **Subwencja** jest to specyficzna forma dotacji z budżetu państwa, która ustalana jest dla każdej jednostki oddzielnie i może być również wykorzystywana przez daną jednostkę samorządu terytorialnego na dowolnie wybrany cel (Owsiak 2002; 33).

Podział subwencji ogólnej przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Subwencja ogólna dla jednostek samorządu terytorialnego

Jednostka samorządu Terytorialnego	Województwo	Powiat	Gmina
	<i>Wyrównawcza</i>	<i>Wyrównawcza</i>	<i>Wyrównawcza</i>
Rodzaj subwencji ogólnej	<i>Regionalna</i>	<i>Równoważąca</i>	<i>Równoważąca</i>
	<i>Oświatowa</i>	<i>Oświatowa</i>	<i>Oświatowa</i>

Źródło: Opracowanie własne

Subwencja wyrównawcza jest głównym składnikiem subwencji ogólnej. Pełni ona funkcję pośrednią między zadaniem równoważenia dochodów gmin w skali globalnej, a próbą wyrównania dysproporcji w warunkach dostępu gminy do potencjalnych źródeł dochodów. Prawo do otrzymania części wyrównawczej subwencji mają jednostki słabsze ekonomicznie oraz znajdujące się w gorszej sytuacji odnośnie do dochodów własnych przypadających na 1 mieszkańca danej gminy w stosunku do ogólnej średniej obliczanej na tle gmin w kraju (Miemieć 2006; 56). Subwencja wyrównawcza może być przyznawana i przekazywana dla województw, powiatów i gmin w zależności od dochodów danej jednostki.

Subwencja oświatowa udzielana jest zarówno dla gmin, powiatów i województw. Zgodnie z ustawą o dochodach jednostek samorządu terytorialnego łączna kwota subwencji oświatowej ustalana jest corocznie w ustawie budżetowej. Oznacza to, że kwota ta może ulegać zmianom i może mieć określony wpływ na sposoby realizowania zadań przez jednostki samorządu terytorialnego.

Subwencję równoważącą może otrzymywać gmina i powiat. Środki pieniężne, które tworzą część równoważącą dla gmin czy powiatów, pochodzą więc od gmin bądź powiatów mających ponadprzeciętne dochody. Jest to mechanizm działający na podstawie wzajemnego uzupełniania się wzajemnie.

Subwencja regionalna jest jedną z form subwencji przeznaczoną dla województw. Łączna suma tejże subwencji powstaje w oparciu o środki przekazywane od silnych finansowo województw. Z przyjętego założenia mają to być środki, które umożliwiłyby prowadzenie skutecznej polityki rozwoju w regionie. Charakterystyczne jest również to, że każda z kwot które składają się na regionalną część rozdzielana jest pomiędzy województwa według odmiennych reguł (Surówka 2013; 72).

Kolejnym źródłem dochodów są **dotacje celowe**, które są otrzymane muszą być wykorzystane zgodnie z ich przeznaczeniem, natomiast dotacje, które są niewykorzystane podlegają zwrotowi do budżetu państwa. Dla władz państwowych są one bardzo skutecznym i dogodnym instrumentem wpływającym na samorząd terytorialny (Surówka 2013; 69).

5. KWESTIA WYDATKÓW JEDNOSTEK SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO PRZEZNACZONYCH NA REALIZACJĘ ZADAŃ

Wydatki jednostki samorządowej – najprościej ujmując to kategoria finansowa środków publicznych, które należą w dyspozycji jednostki samorządu terytorialnego. Odgrywają w budżecie bardzo istotną rolę. Mają na celu wykonanie zadań publicznych jednostki samorządu terytorialnego i realizację innych operacji finansowych np. zarządzanie środkami, finansowanie potrzeb pożyczkowych oraz zarządzanie długiem publicznym (Owsiak 2002; 318-354).

Najważniejszym i kluczowym kryterium podziału wydatków jednostek samorządu terytorialnego jest ich charakter prawny zadań jednostek samorządu terytorialnego. Najistotniejsze jest jednak to, że owe zadania muszą być wskazane w ustawie jako obowiązek organów władzy publicznej. Właśnie według kryterium charakteru prawnego można wyróżnić wydatki dotyczące: województw, powiatów oraz gmin - na zadania własne, zlecone, a także powierzone. Podział wydatków jednostek samorządu terytorialnego jest klasyfikowany i dekretnowany według działów, rozdziałów i paragrafów klasyfikacji budżetowej (Jastrzębska 2012; 136).

Wydatki jednostek samorządu terytorialnego są nierozłącznie powiązane z realizacją zadań nałożonych do wykonania, co do których zobowiązana jest jednostka samorządu terytorialnego. W ramach ustaw bardzo ważną część zadań publicznych wykonują samorządy terytorialne wyłączając przy tym zadania zastrzeżone ustawowo (Dolnicki, Tarno 2012; 357)

Wielkość ponoszonych wydatków budżetowych jest uzależniony od zebranych dochodów budżetowych oraz działania władz nakierowane na wzrost wydajności źródeł dochodów mają wpływ na zupełne zaspokojenie potrzeb społeczności samorządowej (Jastrzębska 2012; 131).

Wydatki samorządowe mogą być skierowane również na:

- finansowanie rozwoju,
- pokrywanie strat,
- wsparcie działalności jednostek organizacyjnych należące do gminy,
- pokrywanie kosztów świadczenia usług społecznych bezpłatnych ewentualnie częściowo płatnych,
- zapewnienie bezpieczeństwa oraz sprawnie działającej administracji,
- spłaty zaciągniętych kredytów i wyemitowanych obligacji (Denek, Sobiech, Wolniak 2005;. 38).
- Wydatki budżetowe jednostek samorządu terytorialnego obejmują różne działy. Wydatki te dotyczą przede wszystkim działów: oświata, wychowanie, gospodarka komunalna, administracja samorządowa, opieka społeczna, itp. (Denek, Sobiech, Wolniak 2005; 226).

Wydatki budżetu jednostki samorządowej przybierają różną formę, przedstawi to poniższy rysunek.

Rysunek 4. Podział wydatków budżetu jednostki samorządu terytorialnego.



Źródło: Opracowanie własne na podstawie E. Chojna- Duch, *Polskie prawo finansowe. Finanse publiczne*, Wyd. Lexis Nexis, Warszawa, 2004r., s.225.

Wydatki bieżące jednostek budżetowych obejmują różnego rodzaju koszty, do których zalicza się:

1. wynagrodzenia i uposażenia osób zatrudnionych w państwowych jednostkach budżetowych oraz składki naliczane od tych wynagrodzeń i uposażeń,
2. zakupy towarów i usług,

3. koszty utrzymania oraz inne wydatki związane z funkcjonowaniem jednostek budżetowych i realizacja ich statutowych zadań,
4. koszty zadań zleconych do realizacji jednostkom zaliczanym i niezaliczanym do sektora finansów publicznych z wyłączeniem organizacji pozarządowych (Ustawa z dn. 27 sierpnia 2009r. o finansach publicznych (Dz.U. 2009 Nr 157 poz. 1240.) art. 124.pkt.3)

Wydatki majątkowe obejmują:

1. wydatki na zakup i objęcie akcji oraz wniesienie wkładów do spółek prawa handlowego,
2. wydatki inwestycyjne państwowych jednostek budżetowych oraz dotacje celowe na finansowanie lub dofinansowanie kosztów inwestycji realizowanych przez inne jednostki. (Ustawa z dn. 27 sierpnia 2009r. o finansach publicznych (Dz. U. 2009 Nr. 157 poz. 1240) art. 124 pkt.4.)

Przy wykonywaniu zadań samorząd terytorialny ma zagwarantowaną samodzielność oraz podlega ochronie sądowej. Właśnie dlatego ważnym elementem samodzielności wśród jednostek samorządu terytorialnego jest samodzielność finansowa, z którą wiąże się samodzielność dochodowa (Surówka 2013; 21). Podstawowym determinantem dla samodzielności finansowej jednostek samorządu terytorialnego jest udział dochodów własnych jednostki samorządowej w dochodach ogółem budżetu. Za podstawowy miernik oceny samodzielności finansowej uznaje się stopień pokrycia wydatków dochodami własnymi (Patrzalek 2004; 71).

Do najważniejszych mierników samodzielności wydatkowej zalicza się (Feret 2013; 126):

- udział dotacji w wydatkach ogółem,
- udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem.

Dochody i wydatki pełnią w budżecie samorządowym bardzo ważną rolę. Na koniec okresu budżetowego dokonywane jest zestawienie strumieni dochodów oraz wydatków. Tworzy się wówczas saldo budżetu, które może przybrać formę równowagi budżetowej, deficytu budżetowego lub nadwyżki budżetowej (Kosek-Wojnar, Surówka 2007; 83).

Równowaga budżetowa występuje wtedy, gdy wielkość strumienia dochodów jest równa wielkości strumienia wydatków i relacja przedstawia się następująco:

$$\text{Dochody} = \text{Wydatki}$$

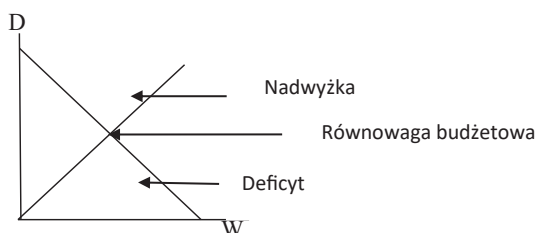
Nadwyżka budżetowa – jest w sytuacji, gdy strumień dochodów jest znacznie większy od strumienia wydatków i przedstawia się następująco:

$$\text{Dochody} > \text{Wydatki}$$

Deficyt budżetowy powstaje gdy strumień wydatków przewyższa osiągnięte dochody i przedstawia się następująco:

$$\text{Wydatki} > \text{Dochody}$$

Rysunek 5. Zestawienie strumieni dochodów i wydatków



Źródło: Opracowanie własne.

Osiągnięcie deficytu czy też nadwyżki nie powinno nie powinno wiązać się z oceną samorządu. Warto jest poznać jakie przyczyny powodują, iż samorząd wykazuje dodatnie czy też ujemne saldo. Nadwyżki budżetowe gmin mogą być spowodowane:

- niewykonaniem zadań budżetowych,
- uzyskaniem dodatkowych wpływów do budżetu,
- zaoszczędzonymi pieniędzmi w wydatkach przy pełnej realizacji zadań,
- zaoszczędzonymi środkami przy nie pełnej realizacji zadań (Kosek-Wojnar, Surówka 2007; 83).

Deficyt budżetowy spowodowany może być między innymi:

- zleceniem gminom przez jednostki szczebla wyższego zadań bez przekazania im odpowiednich środków pieniężnych na ich wykonanie,
- podjęcie się inwestycji, na które nie ma odpowiednich funduszy,
- nie uregulowanie w terminie zobowiązań wobec gminy przez podatników, opłacający podatki lokalne,
- nie przekazaniem w terminie przez organy szczebla wyższego dotacji czy też subwencji itp. (Kosek-Wojnar, Surówka 2007; 84).

Istotną kwestią jest ustalenie źródeł, które pokryją deficyt budżetowy. Narzędziami, które mogą w tej sytuacji być wykorzystane to:

- nadwyżki budżetowe uzyskane w latach ubiegłych,
- pożyczki,
- kredyty bankowe,
- wpływy z emisji papierów wartościowych (Kosek-Wojnar, Surówka 2007; 85).

6. PODSUMOWANIE

Reasumując jednostki samorządu terytorialnego pozyskują i gromadzą odpowiednie dochody, po to aby móc je przeznaczyć na odpowiednie cele, które wiążą się z realizacją zaplanowanych zadań i inwestycji. W budżecie dochody mają pierwszorzędne znaczenie dla ich gospodarki finansowej, ponieważ to one decydują o ich sytuacji finansowej i o zakresie jak również samodzielności finansowej

jednostek lokalnych i regionalnych. Dzięki uzyskanym dochodom, dana jednostka może sobie pozwolić na to, by jak najefektywniej zaplanować i zrealizować zadania poprzez pokrycie wydatków, które to spełniają potrzeby społeczności lokalnych i regionalnych. (Por. Patrzalek 2004;109)

LITERATURA

1. Brzeziński B. (red.), *Prawo finansów publicznych*, Wyd. Dom Organizatora TNOIK, Toruń, 2010
2. Chmaj M., *Prawo samorządu terytorialnego*, 2012
3. Czerni P., Hanusz A., Niezgoda A., *Dochody budżetu jednostek samorządu terytorialnego*, Wydanie 1, 2008
4. Denek E., Sobiech J., Wolniak J., *Finanse publiczne*, Wyd. PWN, Warszawa, 2005
5. Dolnicki B., *Samorząd terytorialny*, Warszawa 2016
6. Dolnicki B., Tarno J.P., *Samorząd terytorialny w Polsce a sądowa kontrola administracji*, Warszawa 2012
7. Dylewski M., Filipiak B., Gorzałczyńska-Koczkodaj M., *Finanse samorządowe*, Warszawa 2006.
8. Feret E., *Samodzielność finansowa jednostek samorządu terytorialnego gwarancją samorządowego działania społeczności lokalnych*, WSPiA Rzeszów-Przemysł, 2013
9. Jasiuk E., *XX lat odrodzonego samorządu terytorialnego*, Radom 2011
10. Jastrzębska M., *Finanse samorządu terytorialnego*, Wyd. LEX, Warszawa, 2012r
11. Jędrzejewski L., *Gospodarka finansowa samorządu terytorialnego w Polsce*, Bydgoszcz – Gdańsk 2007
12. Kosek – Wojnar M., Surówka K., *Finanse samorządu terytorialnego*, Wyd. Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków, 2007
13. Miemiec W., *Gospodarka budżetowa jednostek samorządu terytorialnego*, Wrocław 2006
14. Owsiak S., *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa, 2002
15. Patrzalek L., *Finanse samorządu terytorialnego*, Wrocław 2004
16. Sołtyk P., Dębowska-Sołtyk M., *Finanse samorządowe*, 2016
17. Surówka K., *Samodzielność finansowa samorządu terytorialnego w Polsce*, Warszawa 2013
18. Żuk K., Miszczuk A., Miszczuk M., *Gospodarka samorządu terytorialnego*, Warszawa 2007
19. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, (Dz.U. z 2016 r., poz. 446).
20. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym, (tekst. jedn. Dz.U. z 2015 r., poz. 1445).
21. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, (Dz.U. z 2016 r., poz. 486).
22. Ustawa z dnia 20 grudnia 1996 r. o gospodarce komunalnej, (Dz.U. z 2011 r., Nr 45, poz. 236).
23. Ustawa z dn. 27 sierpnia 2009r. o finansach publicznych (Dz. U. 2009 Nr. 157 poz. 1240) art. 124 pkt.4.